

КЛАСИФІКАЦІЯ ГАЛУЗЕЙ ЗА ВИРОБНИЧОЮ ТА ТРАНСАКЦІЙНОЮ СФЕРАМИ

У статті розглядаються ознаки трансакцій в якості непродуктивних видів праці, тобто регулюючої (впорядковуючої, нормалізуючої) діяльності. На цій основі запропоновано групування галузей за виробничою та трансакційною сферами, що дає можливість більш комплексно підійти до реформування соціально-економічного життя.

The article deals with features of transactions as non-productive forms of labor, ie, regulatory (ordering, normalizing) activity. On this basis the proposed grouping of industries in manufacturing and transactional areas, allowing a more comprehensive approach to reforming the social and economic life.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з найбільш дискусійних тем економічної теорії з часу її виникнення (як самостійної області науки) було визначення групування галузей за виробничою та невиробничою сферами – групування, яке базується на певному розмежуванні продуктивних і непродуктивних видів праці.

Хоча сьогодні ця проблематика нібито відійшла з переднього плану пізнання господарського життя, проте в дійсності вона лише набула іншого звучання, на наш погляд, переформувавшись у дослідження трансакційних витрат і їхнього впливу на виробничу діяльність.

Комплексне з'ясування дуже різноманітних трансакцій та їхньої величезної ролі в організації суспільного відтворення безумовно є актуальним гносеологічним напрямом, що має багато практичних аспектів. Зокрема, вірне епістемологічне вирішення проблеми функціонального змісту і структури трансакцій дозволяє точно класифікувати галузі за виробничою та регулюючою сферами, а це доповнює наукову базу оптимізації реформування.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. У контексті окресленої тут проблеми доцільним буде нагадати, що теоретичне визначення продуктивної праці у різних школах політичної економії було не однаковим. Меркантилісти обмежували її границі діяльністю у зовнішньоторговельній галузі, оскільки ототожнювали багатство з грошовим металом, а він (за відсутності його внутрішнього видобутку) притікав у країну лише при наявності позитивного торговельного балансу, якого прихильники цієї концепції намагалися досягнути за рахунок протекціонізму.

Фізіократи інакше позначили межі продуктивної праці, вважаючи, що вона розповсюджується на аграрний сектор, де приріст продукту найбільш наочний. А. Сміт, у свою чергу, долучив до сфери продуктивної праці усі галузі матеріального виробництва, виходячи з того, що матеріальні блага (на відміну від послуг, які створюються в галузях нематеріального виробництва) існують довше та задовольняють більш нагальні потреби людей.

Проте, основні течії сучасної західної економічної думки зовсім відійшли від спроб з'ясування змісту і меж продуктивної та непродуктивної праці, бо виходять з того, що будь-яка діяльність, котра приносить корисний результат, є продуктивною.

Такий спрощений підхід знайшов своє відображення у системі національних рахунків (СНР, що рекомендована Статистичною комісією ООН, у тому числі для обчислення валового внутрішнього продукту (ВВП) та інших макроекономічних показників), як і у діючій зараз в Україні класифікації видів економічної діяльності [1]. Однак, як видається,

така трактовка заважає пізнанню функціонального змісту і комплексної структури регулюючої діяльності.

До теоретичного визначення останньої у деякій мірі наблизилися вчені, що належать до неоінституціоналізму і вивчають трансакційні витрати. Категорію «трансакційні витрати» ввів у науковий обіг Р. Коуз [2, с.22-65] ще у тридцяті роки ХХ ст. Їхнє подальше дослідження набуло досить широких масштабів, але не призвело до утворення єдиної парадигми трансакцій: майже кожний неоінституціоналіст розробляє свій напрямок їхнього аналізу. Це визнають практично усі вчені-економісти: П. Б. Аевін, Р. И. Капелюшников, Г. К. Кузнецова, Д. Норт, Г. Л. Паїнтко, С. С. Падиківський, О. И. Уильямсон та інші [3, с.27-29; 4, с.14-26; 5, с.25-26; 6, с.114-118; 7, с. 42-44; 8, с.47-49; 9, с.76-94].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Втім, факт відсутності загальної концепції трансакцій у рамках неоінституціоналізму становить не головний недолік їхнього розуміння прибічниками цієї школи економічної думки. Більш суттєвою вадою трактування її adeptами, за переконанням автора, виступає змішування ними, з одного боку, трансакцій в якості діяльності, що націлена на унормування (впорядкування, врегулювання) певних суспільно-господарських процесів, з самими порушеннями у ході цих процесів, які вони чомусь теж називають «трансакційними витратами» – з іншого. Таким чином, спостерігається понятійна плутанина, що заважає, насамперед, з'ясувати функціональний зміст і структуру регулюючої (впорядковуючої, нормалізуючої, трансакційної) діяльності, а також побудувати відповідну класифікацію галузей за виробничою та трансакційною сферами.

Постановка завдання. Метою даної статті є аргументація своєрідного групування галузей за виробничою та трансакційною (регулюючою, впорядковуючою, нормалізуючою) сферами. Для її досягнення треба виконати такі епістемологічні задачі:

- зафіксувати головні властивості регулюючої (трансакційної, впорядковуючої, нормалізуючої) діяльності;
- окреслити основні області трансакційних витрат (на протипагу продуктивній праці).

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім, важливо зазначити, що у СРСР, як не дивно, в офіційній класифікації галузей народного господарства (КГНГ [10]) використовувалася не парадигма К. Маркса, а відзначена вище концепція А. Сміта. Нагадаємо, що остання полягала у ототожнюванні виробничої сфери з матеріальним виробництвом, а невиробничої – з нематеріальним (табл. 1).

У шостому розділі другого тому «Капіталу» К. Маркс розробив своє вчення про чисті витрати обігу (як важливі види непродуктивної праці). На цій гносеологічній базі автор уточнив характерні риси (атрибути, ознаки, властивості) непродуктивної (регулюючої, впорядковуючої, нормалізуючої) діяльності, які ототожнили з трансакційними витратами (у неоінституціоналістській термінології). На думку автора, до них відносяться:

- а) всезагальність (універсальність) тих функцій, що належать до трансакцій, оскільки вони (з часу їхньої появи) становлять необхідні умови здійснення будь-якої продуктивної праці та суспільного буття в цілому;
- б) якісна однорідність цих функцій, тобто однаковість тих операцій, які становлять їхній технологічний зміст в різних господарських процесах;
- в) приблизна кількісна рівнозначність (одномасштабність) витрат суспільно необхідної (живої та уречевленої) праці на проведення даних операцій (незалежно від того, що є результатом відповідного виробничого процесу, інакше кажучи, його продуктом (споживачого вартістю);
- г) первинна несамостійність адекватних їм видів робіт, тобто безумовне виконання останніх (на початковому етапі їхньої появи) усіма виробниками, щоб вони не створювали.

Як падає автор, позначеним атрибутам трансакцій (видам регулюючої діяльності), тобто функціям непродуктивної праці, відповідають операції, що належать до трьох

сфер, хоча в останніх мають місце й продуктивні види робіт, які у них лише продовжують процес виробництва. Говорячи конкретніше, до трьох груп непродуктивної праці слід віднести:

- 1) чисті витрати управління – трансакції надбудови: а) суспільна психологія (традиції та вірування народу і обрядові процедури, що їх відтворюють); б) ідеологія (теоретичний та теологічний рівень суспільного світосприйняття); в) організаційно-пропагандистська робота громадянських і політичних формувань та місіонерська діяльність релігійних течій, що впливають на поведінку людей; г) законодавство виборних інститутів влади (насамперед, парламентів); д) діяльність різноманітних органів виконавчої гілки державної влади; е) судочинство публічної влади; е) функціонування силових структур держави; ж) специфікація прав власності (встановлення їхніх меж, що визначаються та підтримуються усіма названими вище елементами витрат надбудови);
- 2) чисті витрати розподілу – трансакції аллокаційної інфраструктури: а) фінансові відносини (створення, розподіл і перерозподіл фондів грошових коштів) державних, колективних і приватних агентів соціально-економічного життя; б) майнове, суспільне та особисте страхування усіх цих суб'єктів; в) формування, розподіл і використання добровільних коштів громадянських, політичних і релігійних утворень; г) аудит, інспекція, контроль і нагляд за усіма розподільчими операціями;
- 3) чисті витрати обігу – трансакції ринкової інфраструктури: а) загальна метрологія, калькуляція, облік, звітність і діло виробництво; б) багаточисельні операції щодо зміни форми вартості (купівлі-продажу); в) різноманітний грошовий обіг; г) різноаспектні оборотки кредитних відносин; д) функціонування фіктивного капіталу (операції на біржевому і небіржевому, первинному і вторинному фондовому ринку).

Таблиця 1

Групування галузей народного господарства за виробничою та невиробничою сферами [10]

Галузі виробничої сфери (матеріального виробництва)	Галузі невиробничої сфери (нематеріального виробництва)
Промисловість	Житлово-комунальне господарство
Сільське господарство	Невиробничі види побутового обслуговування населення
Лісне господарство	Охорона здоров'я, фізична культура і соціальне забезпечення
Рибне господарство	Народна освіта
Транспорт і зв'язок	Культура і мистецтво
Будівництво	Наука і наукове обслуговування
Торгівля і суспільне харчування	Фінанси, кредит, страхування, пенсійне забезпечення
Матеріально-технічне постачання і збут	Управління
Заготовки	Суспільні об'єднання
Інформаційно-обчислювальне обслуговування	Екстериторіальні організації та органи
Операції з нерухомим майном	
Загальна комерційна діяльність щодо забезпечення функціонування ринку	
Геологія та розвідка надр, геодезична і гідрометеорологічна служби	
Інші види діяльності сфери матеріального виробництва	

Якщо виходити з викладеної тут трактовки трансакційних (непродуктивних, впорядковуючих, нормалізуючих, регулюючих) витрат і застосовувати ті назви галузей, що використовувалися у КГНГ [10], тоді слід, по-перше, відмовитися від ототожнювання виробничої сфери з матеріальним виробництвом, а невиробничої – з нематеріальним і, по-друге, значно розширити перелік галузей, які належать до виробничої сфери та, відповідно, звизити невиробничу сферу.

До останньої, на думку автора, не можна включати галузі, що виробляють різноманітні послуги, оскільки невиробничу (регулюючу, впорядковуючу, нормалізуючу, трансакційну) сферу складають лише ті галузі, де домінують види діяльності, які не мають продуктивного функціонального змісту (табл. 2).

Таблиця 2

Запропонована нами класифікація галузей народного господарства за виробничою та трансакційною (невиробничою) сферами

Галузі виробничої сфери	Галузі трансакційної сфери
Промисловість	Операції з нерухомим майном
Сільське господарство	Загальна комерційна діяльність щодо забезпечення функціонування ринку
Лісне господарство	Фінанси, кредит, страхування, пенсійне та соціальне забезпечення
Рибне господарство	Управління
Транспорт і зв'язок	Суспільні об'єднання
Будівництво	Екстериторіальні організації та органи
Торівля і суспільне харчування	
Матеріально-технічне постачання і збут	
Заготовки	
Інформаційно-обчислювальне обслуговування	
Геологія та розвідка надр, геодезична і гідрометеорологічна служби	
Інші види діяльності сфери матеріального виробництва	
Житлово-комунальне господарство	
Побутове обслуговування населення	
Охорона здоров'я і фізична культура	
Народна освіта	
Культура і мистецтво	
Наука і наукове обслуговування	

Таке групування галузей дозволяє комплексно відокремити (від виробничої області) ті види діяльності, що разом становлять сукупність регулюючих (непродуктивних, трансакційних, впорядковуючих, нормалізуючих) видів праці. Це, у свою чергу, дає можливість більш системно підійти до реформування суспільно-господарського буття, оскільки його будь-яке перетворення відбувається саме завдяки певним змінам у регулюючих (трансакційних, впорядковуючих, нормалізуючих) механізмах.

Одночасно, звідси впливають теоретичні засади оптимізації суспільного контролю за розмірами самих трансакційних витрат, зокрема, значно глибші пізнавальні передумови недопущення надмірного розширення державного апарату і зайвого розростання бюджетних (особливо, військових) видатків, а також несподіваного виникнення так званих «бульбашок» на валютно-фондових ринках, де спекулятивні обороти можуть провокувати масштабні кризи, у тому числі міжнародні.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, ототожнюючи непродуктивні види праці з трансакціями в якості регулюючої (нормалізуючої,

впорядковуючої) діяльності, можна виділити три їх групи: 1) чисті витрати управління – трансакції надбудови; 2) чисті витрати розподілу – трансакції алокаційної інфраструктури; 3) чисті витрати обігу – трансакції ринкової інфраструктури. Це дозволяє об'єднати їх в не виробничу (трансакційну, регулюючу, впорядковуючу, нормалізуючу) сферу, відокремлюючи останню від області продуктивної праці, де виробляються різноманітні матеріальні блага і послуги.

Відособлене групування багаточисельних трансакцій дає можливість більш комплексно і системно підходити до самого процесу реформування, тому що останнє полягає, передусім, в певних змінах у регулюючій діяльності. Разом з тим, звідси випливають наукові передумови оптимізації розмірів самих трансакційних витрат.

Перспективи подальших розробок трансакцій в якості регулюючої діяльності полягають, передусім, по-перше, у з'ясуванні особливостей структури чистих витрат управління, розподілу та обігу в певний історичний період у конкретній державі, у тому числі в Україні, а, по-друге – у виявленні на цій теоретичній базі стратегічних напрямків реформування трансакційної сфери.

Такий підхід дозволяє більш комплексно здійснювати назрілі перетворення існуючої соціально-економічної системи для її оптимізації.

Список використаної літератури

1. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2007_02_26/FIN19567.html.
2. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. – М.: Дело ЛТД, 1993. – С. 22–65.
3. Аевін П. Б. Інституціоналізм як теоретична основа функціонування соціальної інфраструктури / П. Б. Аевін // Економіка і держава. – 2010. – № 2. – С. 27–29.
4. Капелюшников Р. И. Категория трансакционных издержек / Р. И. Капелюшников // Сборник материалов Института коммерческой инженерии «Как это делается: финансовые, социальные и информационные технологии». – 1994. – Вып. 3. – С. 14–26.
5. Кузнецова Г. К. Влияние трансакционных затрат на прибыльность предприятий / Г. К. Кузнецова // Економіка і держава. – 2009. – № 8. – С. 25–26.
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М.: Фонд экономической книги «Начало», 1997. – С. 114–118.
7. Паїнтко Г. Л. Роль інституціональної теорії як методології дослідження економічних процесів / Г. Л. Паїнтко // Економіка і держава. – 2009. – № 5. – С. 42–44.
8. Пациківський С. С. Інституційно-еволюційні виміри світової фінансової кризи / С. С. Пациківський // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 11. – С. 47–49.
9. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, «отношенческая» контракции / О. И. Уильямсон. – СПб.: Лениздат, 1996. – С. 76–94.
10. Общесоюзный классификатор «Отрасли народного хозяйства» (ОКОНХ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=26764>.